

МИСТЕЦЬКА ОСВІТА ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНЕ ЯВИЩЕ

У статті зроблено спробу схарактеризувати мистецьку освіту як соціокультурне явище. Компонентами педагогіки мистецтва визначено когнітивний, емпатичний, критичний, діяльно-творчий і мотиваційний, функціями — гедоністичну, пізнавальну, комунікативну та креативно-актуалізаційну. Також вказано на актуальні підходи до фахової мистецької підготовки. Наголошено на акмеологічному напрямі мистецької освіти. У висновках зазначено, що ефективна реалізація культурологічного та естетичного впливу арт-педагогіки на особистість можлива за умови усвідомлення учнем (студентом) не лише специфічних мистецьких ознак, а й тієї єдності різних видів мистецтва, яка забезпечується його художньо-виражальною сутністю.

Ключові слова: мистецька освіта, соціокультурний феномен, особистість, акмеологія, естетичний розвиток, емпатія.

В статье сделана попытка охарактеризовать художественное образование как социокультурное явление. Компонентами педагогики искусства определены когнитивный, эмпатический, критический, деятельно-творческий и мотивационный, функциями — гедонистическую, познавательную, коммуникативную и креативно-актуализаторскую. Также указаны актуальные подходы к профессиональной художественной подготовке. Подчеркнуто акмеологическое направление художественного образования. В выводах указано, что эффективная реализация культурологического и эстетического влияния арт-педагогики на личность возможна при условии осознания учащимся (студентом) не только специфических художественных черт, но и того единства разных видов искусства, которая обеспечивает его художественно-изобразительной сущностью.

Ключевые слова: художественное образование, социокультурный феномен, личность, акмеология, эстетическое развитие, эмпатия.

An attempt is made to characterize art education as a social and cultural phenomenon. The cognitive, empathic, critical, activity-creative components and hedonistic, cognitive, communicative, creative-actualizative functions of art pedagogics are determined. Also the actual approaches to professional art education are pointed. The akmeological direction of art education is stressed. In conclusion, it is noticed that the effective realization of cultural and aesthetic influence on personality by art education is possible if a pupil (student) understands not only specific art features but the unity of its different forms, provided by its art-graphic nature.

Keywords: art education, social and cultural phenomenon, personality, akmeology, aesthetic development, empathy.

Зв'язок таких понять, як мистецтво, культура, соціум та педагогіка, є очевидним для більшості фахівців з мистецтвознавства [6; 7; 9; 17]: «Складність і специфіка професійної діяльності режисера полягає в тому, що вона за своєю суттю є діяльністю широкого профілю і включає чотири взаємопов'язані напрями, що здійснюються у нерозривній єдності: організаційно-управлінський; соціально-психологічний; психолого-педагогічний; художньо-творчий» [8, 9]; або: «... виховна

сутність мистецтва впливає зі здатності художніх образів давати оцінку явищам, що відтворюються. <...> Оцінна сутність мистецьких образів спонукає того, хто сприймає художні твори, вільно чи невільно, усвідомлено чи підсвідомо стати на певну точку зору у вирішенні складних питань особистісного і соціального самовизначення, самооцінки, вибору шляхів самовдосконалення і саморозвитку» [11, 7].

Однак детальний та всебічний аналіз наукового доробку з теми розвивального впливу мисте-

цтва на особистість (дослідження П. В. Симонова [18], Л. С. Виготського [1], О. П. Рудницької [16], В. А. Роменця [15] та інших [16; 12; 4; 14; 3; 2; 13; 5]) ставить перед черговим дослідником проблему пошуку, адекватного сучасним умовам визначення мистецької освіти як соціокультурного феномену.

«Трьома китами» арт-педагогіки слід визначити її зміст, функції та концепції впровадження. Основними компонентами першого постають когнітивний, емпатичний, критичний, діяльно-творчий і мотиваційний.

Когнітивну складову визначаємо як спрямованість особистості до пізнання світу і себе у ньому, а отже й до розширення мистецької обізнаності, за межами якої унеможливується духовно-культурний розвиток особистості.

Емпатична складова позначає високу розвиненість емоційної сфери глядача чи слухача, загостреність його почуттів. Емоційний компонент художньої освіти передбачає здатність людини не лише до осмислення творів мистецтва, а й до емпатії та глибокого переживання втілених у художніх образах духовних цінностей.

Критична складова мистецької освіти стосується здатності особистості до власної оцінки життя, критичного ставлення до вже наявних чи авторитетних поглядів на художній твір тощо, здатності до самостійних роздумів над смыслом буття, життєвими і мистецькими цінностями.

Діяльно-творча складова містить орієнтири самореалізації особистості шляхом мистецької діяльності та виражає спроможність людини не лише сприймати мистецтво, а й творити його, втілювати в життя власні ідеї.

Мотиваційна складова позначає прагнення особистості до творення моральних цінностей, а отже до духовного і мистецького самовдосконалення.

В процесі арт-педагогіки можемо спостерігати реалізацію таких функцій: гедоністичної, пізнавальної, комунікативної та креативно-актуалізаційної.

Гедоністична функція вказує на розвивальні можливості мистецтва і вказує на роль естетичного задоволення в сприйнятті і творенні мистецтва. Розвивальні можливості мистецтва реалізують себе за умови стимулювання в учня (студента) гедоністичного ставлення до естетичних явищ.

Неодмінними характеристиками естетичного пізнання є відчуття краси, переживання гармонії, досконалості, усвідомлення прекрасного як духовного піднесення. Поза гедоністичним ставлен-

ням, безперечно, процес сприйняття і творення мистецтва буде не лише неповним, а й узагалі не відбудеться. Немає сумніву і в тому, що сучасні орієнтири мистецької освіти надто мало уваги приділяють гедоністичним моментам. Досить часто завдання привчити учня (студента) до систематичної праці затуляє перед педагогом питання кінцевої мети навчання мистецтва.

Сучасна мистецька педагогіка здебільшого нехтує процесами естетичного споглядання мистецькими творами. В діапазоні засобів навчального впливу найбільше місце посідають такі, як вимогливість, спонування до систематичної роботи, засоби вольового стимулювання тощо. При цьому педагог досить часто забуває, що наполеглива праця є лише засобом досягнення мистецьких вершин, на яких повинне панувати нічим не скуте почуття радості від художнього пізнання, насолоди від зустрічі з прекрасними образами, від можливості наблизитись і доторкнутися до прекрасного [11].

Педагогічними важелями, що сприяють розвитку гедоністичного ставлення до мистецтва, безперечно, мають стати ті, які пов'язані з осягненням, усвідомленням і розумінням художньо-виражального значення мистецьких творів. Глядач/слухач має пережити глибину почуттів, відтворених у мистецькому творі, перейнятися втіленими в ньому автором переживаннями, збагнути унікальну красу змістових вимірів образу. І разом з тим відчуття естетичної насолоди буде не лише неповним, а й суттєво збідненим, якщо формотворчі засоби мистецтва пройдуть повз увагу учня (студента). Більше того, є серйозні підстави вважати, що естетична насолода значною мірою виникає під впливом осягнення краси формотворчих засобів. Приміром, пластика рухів чи володіння словесним інструментарієм часто найперше привертають увагу слухача/глядача. Закон єдності змісту і форми у сприйнятті учнів (студентів) нерідко набуває характеру яскравої реакції передусім на окремі засоби виразності, і вже через них — усвідомлення естетичної сутності твору. Педагогу, вочевидь, не слід нівелювати мистецьку реакцію учнів (студентів), коригувати перше естетичне враження, викликане сприйманням формотворчих ознак, відразу переключати їх увагу на сутність змісту твору. Знання закономірностей естетичного сприймання, а особливо юнацького, дає підстави для твердження, що естетичність першої реакції на мистецтво потрібно зберегти. Педагог повинен закріпити, розширити відчут-

тя естетичної насолоди від першого сприймання мистецтва і в жодному разі не переходить на повчальне тлумачення змісту чи виражальної ролі художніх засобів виразності.

Питання єдності змісту і форми як однієї з найсуттєвіших характеристик мистецької досконалості, відточеності стильових засад творчості, оригінальності, неповторності застосування засобів виразності тощо, мають не лише раціонально, з позицій теорії мистецтва сприйматись учнем (студентом), а й бути досягнуті шляхом актуалізації естетичного відчуття, гедоністичного ставлення до мистецтва.

Реалізація *пізнавальної* функції художніх образів у процесі арт-педагогіки передбачає розглядання художніх творів на тлі естетико-філософських узагальнень, суспільних явищ, історико-біографічних відомостей; поєднання змістовно-інтелектуальних і емоційно-почуттєвих характеристик його сприймання з метою забезпечення цілісності; зміщення пріоритетів мистецького навчання з опанування художньо-технічних прийомів на цілісне охоплення духовної сутності художніх образів.

Реалізація *пізнавальної* функції мистецтва в сучасних умовах має також забезпечуватись шляхом формування в учнів (студентів) прагнення до самоосвіти і саморозвитку.

Важливою функцією мистецької навчальної діяльності слід вважати *комунікативну*, завдяки якій виникає можливість художнього полісуб'єктного спілкування. Мистецький образ не є лише інформацією, його зміст людина має сприймати як духовне послання автора твору, що чекає зустрічі зі своїм слухачем чи глядачем.

Реалізація комунікативної функції мистецької діяльності дає змогу досягнути успіху у становленні особистості учнів (студентів). Зміст мистецького твору учень (студент) повинен сприймати емпатично та як духовне послання автора і всьому світу, і йому особисто. Безперечно, одним із засобів роз'яснення змісту художнього твору є створення ситуації перетину художнього світовідчуття митця і слухача/глядача. Дидактичний контекст реалізації комунікативної функції мистецтва передбачає забезпечення такого спрямування навчання, коли учень (студент) налаштований сприйняти не лише художній текст, а й те, що стоїть за ним, що передує створенню образів, зрозуміти і відчутти переживання автора, його надії та прагнення.

Провідна педагогічна умова, що сприяє реалізації комунікативної складової розвивального

потенціалу мистецької діяльності, ґрунтується насамперед на з'ясуванні особистісного смислу спілкування людини з мистецтвом. Художній текст має бути перекладеним на мову внутрішнього світу безпосереднього учасника художнього сприймання. Відсторонене споглядання повинне змінитись на зацікавлене очікування.

Зміна особистісних орієнтирів мистецького навчання учнів (студентів) може відбутись за умови трансформації кожним із них змісту художніх образів відповідно до свого бачення лише тоді, коли авторські роздуми і переживання стануть їх власним надбанням.

Відповідно, методична технологія реалізації комунікативної функції мистецького навчання передбачає насамперед створення в учнів (студентів) установки на діалог з автором твору, — конкретизацію його у відповідних питаннях, і вже потім — спонукання до самовираження в процесі художньої інтерпретації твору.

Креативно-актуалізаційна функція мистецького навчання передбачає активізацію творчих підходів особистості до життєдіяльності. Реалізація впливу мистецтва на розвиток учнів (студентів) в творчому напрямку відбувається і в процесі сприймання мистецтва, і в процесі інтерпретації художніх образів, і, найголовніше, безпосередньо у художньо-творчому процесі.

Під час сприйняття художніх образів можна спостерігати діяльність співтворчості. Той, хто сприймає твір мистецтва, не лише декодує створене іншим: глядач, приміром, театральної вистави настільки входить до відтвореного чи зображеного автором та режисером, що стає нібито співавтором, передбачаючи розвиток подій тощо, конструє у власній уяві той плин мистецького відтворення, який відчуває сам. Вільно чи невільно той, хто сприймає твір мистецтва, «входить» до його змісту настільки, що неусвідомлено продовжує розгортання образів у власній уяві. Сприйняття глядача вистави завжди і невідворотно не лише прагне до розшифровки побаченого, почутого і відчутого, а й вибудовує власні образи, які прямо не збігаються з авторськими, хоч і відбуваються у заданному сюжетному чи тематичному полі.

Як бачимо, навіть сприймання мистецтва містить досить потужні важелі впливу на активізацію творчого потенціалу особистості, не кажучи вже про розвивальні можливості власної творчості в мистецтві. В процесі створення художнього образу потужно активізуються уява, інтуїція, емоційне забарвлення процесу. Натхнення в

мистецтві характеризується припливом енергії, накалом почуттів, неусвідомлюваним проникненням до предмету пошуку. В інших галузях людської діяльності в процесі творчості відбувається аналогічна робота психіки. Так, як і в мистецтві, творчість у будь-яких сферах життя ґрунтується на інтуїтивному осягненні реальності, на активізації уяви, на емоційному піднесенні. Розвиваючись під час сприймання чи творення мистецтва, творча активність учня (студента) може бути перенесеною, виявитись у інших галузях життя і діяльності. Так мистецьке навчання, залучаючи до художньої творчості особистість, впливає на її загальний творчий розвиток.

Актуальними для сьогодення концепціями впровадження мистецької освіти, тобто підходами до фахової мистецької підготовки можемо назвати гуманістичний, культурологічний та компетентнісний. Їх застосування, як слушно зазначає О. П. Щолокова [19, 9], найповніше сприяє цілісності й фундаменталізації навчального процесу, уможливаючи досягнення гармонії у відносинах між особистістю і соціальною сферою буття. Гармонійне поєднання цих підходів є характерним для такого напрямку художньої освіти як акмеологічна арт-педагогіка, метою якої постає досягнення учнями (студентами) найвищого особистісно-культурного та мистецько-професійного рівнів розвитку у результаті їх взаємодії з педагогом [10, 10].

Отже, розвивальний вплив арт-педагогіки на особистість забезпечується інтегративним характером мистецького виховання, забезпечення педагогом цілісності художнього світобачення учнів. Сучасні мистецько-освітні програми, на наш погляд, мають враховувати необхідність залучення учнів (студентів) як до різних видів мистецтва та ознайомлення їх із різнобарвною палітрою художніх образів, так і до інших гуманітарних дисциплін, які б забезпечили згадану інтеграцію. Тісний зв'язок профільної мистецької освіти із поліхудожнім навчанням видається нам цілком обумовленим його педагогічною ефективністю. Реалізація культурологічного загалом та, вужче, естетичного впливу мистецтва і мистецтвотворення можлива за умови усвідомлення специфічних ознак мистецтва поряд з тим спільним у різних його видах, яке впливає з його художньо-виражальною сутністю. Проблема встановлення зв'язків між різними видами мистецтва є актуальною для сьогодення як у вузькому освітньому, так і у широкому соціокультурному контексті.

Література

1. Выготский Л. С. Психология искусства / Л. С. Выготский. — М. : Педагогика. — 1987. — 345 с.
2. Естетика і практика мистецької освіти. Вип. 74 : зб. ст. / НМАУ. — Львів : Сполом, 2008. — 303 с.
3. Жорнова О. І. Теорія і методика формування культуротворчості / О. І. Жорнова. — Запоріжжя : Дике поле, 2006. — 416 с.
4. Зязюн І. А. Безсвідоме і творча інтуїція / І. А. Зязюн // Професійна освіта: педагогіка і психологія. — Ченстохов : Вид-во Вищої Педагогічної школи, 2003. — С. 121–137.
5. Мистецтвознавчі записки: зб. наук. праць / редкол. : В. Д. Шульгіна, Ю. В. Романенкова, В. Я. Реда [та ін.] ; М-во культури і туризму України, НАКККіМ. — К. : Міленіум, 2011. — Вип. 20. — 402 с.
6. Мистецтво у розвитку особистості : монографія / [за ред. Ничкало Н. Г.]. — Чернівці : Зелена Буковина, 2006. — 224 с.
7. Могильний А. Культура і особистість / А. Могильний. — К. : Вища школа, 2002. — 303 с.
8. Обертинська А. П. Основи режисури театралізованих масових вистав: навч. посібник / А. П. Обертинська, Л. Ф. Голубцова. — К. : ДАККіМ, 2002. — 87 с.
9. Олексюк О. М., Ткач М. М. Педагогіка духовного потенціалу особистості / О. М. Олексюк, М. М. Ткач. — К. : Знання України, 2004. — 264 с.
10. Падалка Г. М. Акмеологічна арт-педагогіка: предмет, принципи, методичні підходи / Г. М. Падалка // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова : зб. наук. праць. — М-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. — К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2010. — Вип. 10(15), серія 14: Теорія і методика мистецької освіти. — С. 9–14.
11. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва (Теорія і методика викладання мистецьких дисциплін) / Г. М. Падалка. — К. : Освіта України, 2008. — 274 с.
12. Педагогічні пошуки в галузі мистецької освіти в Україні на межі третього тисячоліття: традиції, сучасність, перспективи : зб. тез. за матеріалами Всеукр. наук.-практ. конф. (Луганськ, 4–6 квіт. 2001 р.). — Луганськ, 2001. — 226 с.
13. Роменець В. А. Психологія творчості: навч. посібник (2-ге вид., доп.) / В. А. Роменець. — К. : Либідь. — 288 с.
14. Проблемы мистецької освіти: типологічні критерії та науково-методична розробка / [авт. кол. : О. І. Безгін (керівник), Г. Є. Бернадська, І. С. Кочарян та ін.] ; Ін-т культурології Академії мистецтв України. — К., 2008. — 339 с.
15. Роменець В. А. Психологія творчості: навч. посібник (2-ге вид., доп.) / В. А. Роменець. — К. : Либідь. — 288 с.
16. Рудницька О. П. Основи викладання мистецьких дисциплін / О. П. Рудницька. — К. : АПН України, 1998. — 183 с.
17. Семашко О. М. Соціологія мистецтва: навч. посібник / О. М. Семашко. — Львів : Магнолія плюс, 2005. — 244 с.

18. Симонов П. В. Метод К. С. Станиславского и физиология эмоций / П. В. Симонов. — М. : Наука, 1967. — 86 с.

19. Щолокова, О. П. Філософські засади мистецької освіти / О. П. Щолокова // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова: зб. наук. праць. — Матеріали III

Міжнародної науково-практичної конференції «Гуманістичні орієнтири мистецької освіти», 22–24 квітня 2009 р. / М-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова ; [редкол. В. П. Андрущенко [та ін.]]. — К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. — Вип. 7(12), серія 14. Теорія і методика мистецької освіти. — С. 9–13.